

פרופ' יונתן גרוסמן

49 תורת החטאת (ו', יז- כג)

את רשימת תורות הקרבנות במקום זה – עולה ומנחה מצד אחד; חטאת, אשם וזבח שלמים מצד שני.

אני משער שהסיבה לחלוקה זו קשורה במעבר מקורבנות ציבור, או בחינת ציבור, לקורבנות פרטיים. הדבר פשוט לאלו הטוענים שהמנחה המובאת בפרשת צו היא מנחת ציבור המתלווה לקורבן התמיד. לדבריהם, ברור שיש ברשימה שתי פרספקטיבות שונות לגמרי – עולת התמיד ומנחתה, מול קורבנות היחיד. אך למעשה, מאחר שהדיון בקורבן המנחה גלש למנחת החביתין – שהיא מנחת חובה והזיקה בינה ובין עולת התמיד כבר הוזכרה – הרי שגם קורבן המנחה הוא באור ציבורי, או לפחות באור עבודת המשכן היומית. קורבנות החטאת, האשם וזבח השלמים הנידונים בפרשתנו, הם קורבנות יחיד שהוא נדרש או מוזמן להביא בסיטואציות שנובעות מעולמו הפרטי, ובשל כך יש כותרות חדשה שמאגדת קורבנות אלו לקבוצה נפרדת העומדת בפני עצמה.

עם זאת, יש להצהיר כבר כעת שחלוקה נוספת, בולטת לא פחות, תיעשה תוך ניצול טכניקה ספרותית שונה, לפני הדיון בזבח השלמים. זו כמובן החלוקה המרכזית של רשימת הקרבנות שאנו אוהזים בה: קורבנות שהם קודשי קדשים מזה מול זבח שלמים שאיננו קודש קודשים מזה.

מעניין שגם כאן – כמו בתורת המנחה – יש התעלמות מהחלוקות שאפיינו את הקורבן בפרשה הקודמת. במקרה החטאת ברור שההתייחסות היא לחטאות החיצוניות בלבד, אשר נאכלות על ידי הכהנים, שהרי בסוף הפרשייה יש לדבר התייחסות מפורשת: "וְכָל חֲטָאת אֲשֶׁר יֹבֵא מִדָּמָה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ לֹא תֹאכַל בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹף" (ראו להלן על קריאת חז"ל שמפענחת פסוק זה באופן אחר). אך גם ההבדל שבין שני סוגי החטאת החיצונית: חטאת השעיר וחטאת היחיד – שבפרשת ויקרא היה הבדל כה משמעותי עד לכדי הקדשה פיסקה נפרדת לכל אחד מהם – הבדל זה אינו נרמז כאן כלל. שתיקה זו משתלבת בפרספקטיבה המיוחדת של פרשתנו: מבחינת אש המזבח, הגדרת קדושת הקורבן ודיני האכילה, אין כל הבדל בזהות בעל הקורבן – מלך ישראל, נשיא שבט או אחד מהמון העם. בין כך ובין כך, יש לשחוט בצפון המזבח; רק זכרי כהונה יכולים לאכול; והאכילה היא דווקא במקום קדוש. מאפיין נוסף המתאים לפרשתנו הוא הקפיצה שנעשית

"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל אֱהֲרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחֲטָאת בְּמָקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁחַט הָעֹלָה תִשְׁחַט הַחֲטָאת לִפְנֵי ה' קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא. הִלָּהֵן הַמְּחִטָּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָה בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ תֹּאכַל בְּחֵצֵי אֹהֶל מוֹעֵד. כָּל אֲשֶׁר יִגַע בְּבִשְׂרָה יִקְדָּשׁ וְאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָה עַל הַבְּגָד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלָיָה תִכָּבֵס בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ. וְכָלִי חָרֵט אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בּוֹ יִשְׂבֹר וְאִם בְּכָלִי נְחֹשֶׁת בְּשָׁלָה וּמְרִק וְשֹׁטֵף בַּמַּיִם. כָּל זָכָר בְּפִהָנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא. וְכָל חֲטָאת אֲשֶׁר יֹבֵא מִדָּמָה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בְּקֹדֶשׁ לֹא תֹאכַל בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹף" (ויקרא ו', יז-כג).

למרות שאנו אוהזים בתוך רשימת תורת הקרבנות של פרשת צו, בפתחת 'תורת החטאת' יש דיבור חדש: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר" (ו', יז). החריגה בולטת נוכח תורת הקרבנות האחרים (מנחה, אשם ואפילו זבח השלמים), שאין בפתחתן כותרת דומה.

רד"צ הופמן שיער שהדבר נובע מכך שמנחת חביתין (ו', יב-יז) נתחבה בתוך פרשיות הקורבנות וקטעה את הרצף, וכעת, כשמבקשת התורה לחזור לדרך הראשית של פירוט תורות הקורבנות, יש חזרה על הכותרת ("וידבר") שתפקידה להחזיר את הקורא לדיבור הראשון שפתח את הרשימה כולה. לפי הצעה זו, תפקיד הדיבור המשולב בפתח תורת החטאת הוא 'לחזור אל הראשונות', או בניסוח המודרני – 'חזרה מקשרת'¹.

עם זאת, יש לשים לב שלא רק על דיבור ה' למשה חוזרת התורה, אלא גם על הציווי להעביר את תוכן ההוראות לכוהנים: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל אֱהֲרֹן וְאֶל בְּנָיו לֵאמֹר". עדיין ניתן כמובן לאחוז בשיטת רד"צ הופמן ולטעון שהתורה חוזרת על הפתיחה כולה, אך אפשר גם להעלות אלטרנטיבה. אם אין מדובר בחזרה מקשרת, מסתבר שתפקיד הדיבור החדש לפצל

1 רד"צ הופמן, ויקרא, חלק א, עמ' קסו. רעיון דומה אומץ גם על ידי מילגרם, ויקרא, חלק א, עמ' 396.

יעקב בר' אשר: "כדי להגין, כמו שכתוב: 'מצפון תפתח הרעה'" (בעל הטורים על ויקרא א', יא). לפי דבריו, השחיטה בצפון מבקשת להתגבר על כוחות הצפון, על הפגיעה שעלולה להגיע מהצפון, ולו ברובד סמלי.

אך ניתן לבאר את דרישת הצפון באופנים יותר ריאליים. לשם בירור העניין ברצוני לפתוח בהתלבטות מעניינת הצפה ועולה בתורה שבעל פה ולאורה ניתן לבאר את הסוגיה.

במסכת זבחים נזכרת מחלוקת תנאים מה דין קודשי קודשים שנשחטו במזבח עצמו אך לא בצדו הצפוני:

"קְדָשֵׁי קְדָשִׁים שִׁשְׁחָטָן בְּרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ – רַבִּי יוֹסִי אוֹמֵר: כָּאֵלוֹ נִשְׁחָטוּ בְּצִפּוֹן. רַבִּי יוֹסִי בַר הַהוּדָה אוֹמֵר: מִחְצֵי הַמִּזְבֵּחַ וְלְצִפּוֹן – כְּצִפּוֹן; מִחְצֵי הַמִּזְבֵּחַ וְלְדָרוֹם – כְּדָרוֹם"

(משנה זבחים, פ"ו, מ"א).

על פניו, דעתו של ר' יוסי בר' יהודה ברורה: התורה הלוא דורשת לשחוט קודשי קודשים לצדו הצפוני של המזבח, כך שאם הוא שחט את הבהמה על גבי המזבח, יש לבחון אם מקום זה נמצא כבר באזור הצפוני (ואז השחיטה כשרה) או שלא. אולם כיצד יש להבין את עמדת ר' יוסי אשר טוען שקורבנות שנשחטו על גבי המזבח "כאילו נשחטו בצפון"?

דומה שביאור עמדת ר' יוסי קשור בטעם הדרישה לשחוט לצד המזבח, בצפון. כאמור, הדרישה לשחוט על ירך המזבח הצפוני נקשרת בכתוב עם הגדרת הקורבן כקודש קודשים. מאחר שפרשתנו כולה מביאה את דיני הקורבן שנגזרים מהיותו קודש קודשים, כלומר מהיות קדושתו "מדבקת" את הנוגעים בו, סביר שגם דין זה קשור באותה מערכת מושגים. דומה שהדרישה לשחוט על ירך המזבח צפונה נובעת מהחשש שהקורבן ידביק אחרים בקדושתו, ועל כן יש צורך לשחוט את הבהמה קרוב ככל האפשר למזבח. לפני שחיטת הבהמה היא עדיין אינה מוגדרת כקורבן אלא רק ככזו המיועדת להיות קורבן, אך כלי המקדש (הסכין במקרה זה) מקדש את הבהמה בקדושתה המוגדרת על פי הקורבן שהיא מיועדת להיות. לפיכך, מרגע השחיטה יש להיזהר שלא להדביק בקדושה אחרים. בשחיטת הבהמה לצד המזבח ממעטים את ההליכה עם הדם ועם הבשר אל המזבח והחשש שמא ידביק הקורבן מאכלים או משקאות אחרים פוחת.

מיד לאחר תיאור השחיטה לתיאור האכילה. פרשתנו מדלגת על כל עבודת הדם והקטרת האברים, שנידונו בפרשת ויקרא ושאינם מושפעים מהגדרת הקורבן כקודש קודשים.

שחיטת קודשי קודשים בצפון המזבח

הדין הראשון שמובא ביחס לחטאת הוא מקום שחיטתה: "במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת לפני ה' קדש קדשים הוא" (ו', יח). לפי ניסוח הפסוק עולה שמקום השחיטה הוא תוצאה של הגדרת רמת קדושת הקורבן כקודש קודשים, ואכן ההקפדה על מקום השחיטה תקפה בכל הקורבנות שמוגדרים קודש קודשים (עולה, חטאת ואשם).

היו שתמהו על עצם אזכור דין מקום השחיטה. מאחר שדין זה נזכר כבר בפרשת ויקרא – ובאותן מילים (ד', כד, כט, לג), לשם מה לחזור עליו בשנית בפרשת צו? מילגרום הציע שאין ברירה אלא לראות את החזרה כרומזת לכך שהדבר מצוי תחת אחריות הכוהנים:

"מאחר שהפריקוף (=רשימת הקורבנות שבפרשת צו) ממוען לכוהנים, מטרת החזרה יכולה להיות רק למקם את האחריות על שחיטת החטאת על כתפי הכוהנים. למרות ששחיטת קורבן מותרת גם לבעלי הקורבן, האחריות מוטלת על הכוהנים לפקח על השחיטה, שהיא נעשית באופן נכון ובמקום המתאים"².

זו אפשרות סבירה, אך ייתכן שיש סיבה ספציפית עוד יותר ובגינה חייב דין זה להופיע גם ברשימת הקורבנות שאנו אוחזים בה.

מדוע באמת יש לשחוט קודשי קודשים בצפון המזבח? יש לזכור שברשימת הקורבנות הראשונה שבפרשת ויקרא הדבר לא היה קשור בהגדרת הקורבן כקודש קודשים, ושם הצענו שיש קשר מיוחד בין בעלי חיים מסוימים (צאן) ובין המזבח ועל כן כבר שחיטתם נעשית לצדו. אך בפרשתנו דין השחיטה לצד המזבח מפוענח כתוצאה של הגדרת הקורבן כקודש קודשים, כך שנראה שיש למצוא טעם למקום השחיטה לאור הגדרת רמת קדושת הקורבן.

יהיה מי שיפנה בהקשרים כאלו לרובד הסמלי: מה מסמל הצפון והאם הדבר מתאים לקביעת מקום שחיטה זה דווקא. כך למשל מתבטא בהקשר זה רבנו

מן הסתם, צד צפון נבחר משום שהוא המצוי מול פתח אוהל מועד כך שהוא הקרוב ביותר אל הכניסה להיכל פנימה, כניסוח הכתוב בשחיטת עולת הצאן בפרק א': "וְשַׁחַט אֹתוֹ עַל יַרְךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה לְפָנֵי ה'" (א', יא).³ ממילא ברור מדוע הדרישה לשחוט בצפון המזבח נתלית בכתובים תמיד בהגדרת הקורבן כקודש קודשים. זבח שלמים שאיננו 'קודש קודשים' – אכן מותר בשחיטה בכל מקום בעזרה, שהרי אין חשש שידביק אחרים בקדושתו גם אם ייגע בהם.

ברורה אפוא עמדתו של ר' יוסי: עיקר הדרישה לצפון המזבח נובעת מהרצון לקרב ככל שניתן את השחיטה אל המזבח. אם הכוהן שחט את הקורבן על המזבח עצמו, ודאי שזה בסדר, ועונה על הצורך של שחיטה בקירוב מקום למזבח.⁴ אכן, פרשני המשנה הדגישו שדעת ר' יוסי נאמרת מלכתחילה ברובד דאורייתא. כלומר, לתפיסתו אין עדיפות לשחוט על ירך המזבח צפונה, ואין מדובר בהיתר בדיעבד של שחיטה על גבי המזבח. כל עוד הבהמה נשחטה על המזבח או לצדו – אין חשש של הדבקה מיותרת של מי שאינו קדוש וזה מקום השחיטה הראוי.

היתרון בביאור זה הוא הקישור של דין השחיטה לשאר הדינים שמוזכרים בפרשתנו שנגזרים מהגדרת הקורבן כקודש קודשים. מאחר שכל שאר הדינים נובעים מחשש הידבקות הקדושה (נדון בהם בשיעורנו הבא), מתאים שגם מקום השחיטה המובא בפרשה לצד הנימוק שהקורבן הוא קודש קודשים, מפוענח לאור תפיסה זו.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן
עורך: בנימין פרנקל, תשע"ט

בית המדרש הוירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
אתר בעברית: <https://etzion.org.il/>
אתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il

אין צורך בדין שחיטת צפון במקרה כזה (כפי שמתאים יותר לטברה שהעלנו למעלה, וכך אולי עולה מניסוח הרמב"ם בפירוש המשניות במקום: "רבי יוסי אומר המזבח כולו כשר לשחיטת עולה ולשחיטת שלמים").

3 ייתכן שהשחיטה בדרום בעייתית משום שבצלע הדרומית של המזבח יש תנועה רבה והילוך של כוהנים. עדיף לשחוט בצפון המזבח, במקום שבו מתהלכים פחות בני אדם שעלולים לבוא במגע עם הדם או הבשר.

4 יש מקום להתלבטות אם ר' יוסי מתכוון לומר ששחיטה על גבי המזבח היא מימוש דין שחיטה בצפון (כפי שעולה מניסוח לשונו), או שמא